

ОЛЕНА АПАНОВИЧ ЯК ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОГО ЛІТОПИСАННЯ

У статті проаналізовано внесок О. Апанович у дослідження українських літописів, охарактеризовано використану нею методичку, основні тенденції та підходи до вивчення цих пам'яток.

Ключові слова: Олена Апанович, літописи, літописання, рукописні фонди, рукописна книга.

Дослідницька праця Олени Михайлівни Апанович багатогранна та значна за обсягом. Провідне місце в її доробку посідає історія України XVI–XVIII ст., зокрема історія українського козацтва й Запорозької Січі. Загальноновизнаними є вагомості досягнення О. Апанович і в галузі вітчизняного літописознавства, висвітлення життєвого і творчого шляху академіка В. Вернадського.

Під час розгортання чергової компартійної кампанії боротьби проти «українського буржуазного націоналізму» у вересні 1972 р. Олена Михайлівна була звільнена з роботи з Інституту історії АН УРСР. Лише через 8 місяців їй вдалося влаштуватися на посаду старшого наукового співробітника до відділу рукописів ЦНБ АН УРСР. Тут вона й пропрацювала до 1986 р., впорядковуючи й описуючи архівні матеріали. Оскільки в добу В. Щербинського запорізька тематика потрапила під негласну заборону, то О. Апанович довелося тимчасово змінити коло наукових зацікавлень. Незважаючи на несприятливі обставини, вона зуміла і на новому місці максимально реалізувати свій творчий потенціал.

Наслідком понад десятирічного натхнення і старанного вивчення української рукописної книги XVIII ст. стала поява у 1983 р. монографії «Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. Исторические сборники». Цій книзі було присвячено 7 рецензій. У деяких із них містяться окремі зауваження стосовно характеристик О. Апанович літописних творів. Серед рецензентів найбільшу увагу літописознавчим розшукам дослідниці приділив Ю. Мицик [12]. Він наголосив на оригінальності спостережень авторки та дав високу оцінку її новаторським висновкам, гіпотезам та узагальненням. Аналізу праць О. Апанович з українського літописання, зокрема й монографії «Рукописная светская книга XVIII в. на Украине» присвятив увагу А. Бовгиря. Поряд з кількома прийнятними зауваженнями (наприклад стосовно авторства 4 списку редакції Чернігівського літопису) дещо спрощеним видається його висновок, за яким «багато рукописних збірників XVIII ст. у вказаній студії

залишено без уваги, а в аналізі низки списків історичних творів, що входять до їхнього складу, домінує оглядовість та загальні характеристики» [5, с. 12].

Ця стаття присвячена висвітленню наукової творчості О. Апанович на ниві українського літописознавства. Автор ставить за мету в першу чергу оцінити внесок Олени Михайлівни в розвиток вказаної спеціальної історичної дисципліни, не заглиблюючись в оцінку концепцій її майбутніх опонентів.

У першому розділі монографії – «Рукописная книжная культура на Украине в XVIII в.» розглянуто передумови для виникнення історичних збірників, з'ясовано стан освіти на українських землях, окреслено коло авторів, висвітлено технічні особливості роботи над текстом. Другий розділ присвячений характеристиці збірників XVIII ст., що містять історичні пам'ятки XVII і XVIII ст., зокрема й літописному жанру.

Проаналізувавши й зіставивши 6 списків Густинського літопису, О. Апанович дійшла висновку про існування двох редакцій пам'ятки. На жаль, при цьому на конкретних прикладах не було показано ті принципові відмінності, які дали б змогу з'ясувати, чи ті або інші списки становлять окрему редакцію твору. Рання редакція, котра належить до першої половини XVIII ст., представлена чотирма списками і двома копіями XIX ст. Пізня редакція, що сьогодні існує у двох списках, була складена в 1670 р. у Густинському монастирі біля Прилук ієромонахом Михайлом Лосицьким. На думку О. Апанович, той список Густинського літопису пізньої редакції, який зберігається в Державній бібліотеці Росії ім. В. І. Леніна (ф. 205, № 118), є автографом самого Михайла Лосицького. Крім цієї пам'ятки, до складу збірника належать кілька історичних документів, пов'язаних з маєтностями Густинського монастиря, а також «Літописец о первом зачатіи и созданіи святаго обители монастыря Густинского...». Схожість почерків «Літописця» й Лосицького дала змогу О. Апанович зробити досить імовірне припущення, що саме ієро-

монах Михайло переписав цей твір до свого збірника.

Підтримуючи загальноприйнятту версію про належність автора Густинського літопису до духовного стану, дослідниця разом із тим відмежовувалася від гіпотези А. Єршова, котрий уважав укладачем цієї історичної праці видатного письменника-полеміста першої половини XVII ст. Захарію Копистенського. У параграфі також схарактеризовано художнє оформлення та палеографія рукописів. Цікаві спостереження висловлено щодо причин міжконфесійної толерантності автора одного зі списків ранньої редакції Олексія Германовича Заграничного, який походив із Житомирщини. Тут наведено і біографічні відомості про цього переписувача.

Написаний як огляд наступний параграф присвячено «Кройніці» Феодосія Софоновича, яку дослідниця справедливо вважає «цінним історичним джерелом і визначною пам'яткою вітчизняної історіографії, котра відобразила зростання інтересу до історичних знань і розвиток національної самосвідомості українського народу» [3, с. 78]. Олена Михайлівна зазначає структурні частини пам'ятки, ознайомлює читача з суспільно-політичними поглядами її автора. Характеристика «Кройніки» здійснюється безпосередньо з аналізом складу і змісту тих збірників, до яких внесено її списки, а також із розвитком тогочасної історичної науки в цілому. Зокрема, О. Апанович відповідно до тематики групує статті «Обширного Синопису руського» Пантелеймона Кохановського, узалежнює редакторську роботу автора короткої редакції «Кройніки о землі Полской» від турецько-татарської проблеми, акцентує, що завдяки високим науковим якостям та інформаційній насиченості праця Феодосія Софоновича користувалася великою популярністю не лише в українському, а й у російському читацькому середовищі.

Особливий інтерес становить дослідження О. Апанович українського хронографа 2-ї редакції. Тут вона дає загальну характеристику списку Леонтія Боболінського, зокрема викладає найістотніші відомості, що стосуються структури і змісту твору, розповідає про особливості роботи переписувача з текстом, простежує долю рукопису після 1717 р. Олена Михайлівна спростувала переконання науковців середини XX ст. про втрату книги Леонтія Боболінського, оскільки 1968 р. даний збірник, хоч і у неповному складі, придбав відділ рукописів ЦНБ АН УРСР. Вона відтворила обставини укладання ще одного списку збірника Леонтія Боболінського, який зберігається в Державній публічній бібліотеці Росії ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (Эрм. № 320).

Цікавими є відображення ряду питань, пов'язаних із складеним у 1632–1648 рр. списком

2-ї редакції українського хронографа (ЦНБ АН УРСР. IP. – Ф. I, спр. 171). На підтвердження встановленого Ю. Мициком часу створення пам'ятки О. Апанович залучає такі додаткові аргументи, як філігрань “Allemoderariet” і характер письма. Адже оформлення літер свідчить, що «книга написана скорописом луцької школи, вочевидь не пізніше середини XVII ст.» [3, с. 91]. На підставі порівняльного текстологічного аналізу рукопису й уривків з хронографа 2-ї редакції, опублікованих М. Максимовичем, з'ясовано, що книга належала до колекції історика. О. Апанович називає джерела твору, наголошує на активному спілкуванні невідомого автора з читачем. Зважаючи на мету українського книжника, розглянувши його критичне ставлення до джерел, принципи тематичної структури та причини хронологічних відступів у тексті, вона запропонувала висновок щодо наукової вартості пам'ятки. «Тут, – акцентує дослідниця, – ми вперше в українській історіографії маємо свідомо сформульоване обґрунтування нового способу історичного викладу – не літописно-хронологічного, а тематичного, що знаменувало новий етап у розвитку української історичної писемності. Обґрунтовано появу (як сказали би тепер) нового жанру – історичної повісті, що виростає з літопису» [3, с. 93–94]. Завершуючи характеризувати список хронографа, О. Апанович зупиняється на особливостях мови та художнього оформлення твору.

Порівняння списків (ЦНБ АН УРСР. IP. – Ф. I, спр. 171 і спр. 165) призвело до появи робочої гіпотези про існування третьої редакції українського хронографа. Однак, на наш погляд, таке припущення не можна вважати достатньо обґрунтованим, оскільки в монографії немає докладного аналізу фактологічних, хронологічних, мовностильових відмінностей, а також особливостей в оформленні наукового апарату обох списків. Очевидно, усвідомлюючи слабкість висунутої версії, О. Апанович зробила справедливе застереження, що «проблема українського хронографа ще чекає на своє вивчення з урахуванням і дослідженням усіх списків» [3, с. 99].

У монографії викладено також результати порівняльного аналізу 4-х варіантів Чернігівського літопису. О. Апанович зауважила всі доповнення інформаційного характеру, що відрізняють основну частину 4-го списку від 3-х інших. «Особливо цікаві, – зазначила дослідниця, – зроблені в четвертому списку доповнення й уточнення в описах битв, у викладі біографій відомих історичних діячів та ін. за період першої чверті XVIII ст., тобто в другій частині Літопису» [3, с. 112]. Автор вказала також відмінності у висвітленні окремих подій, котрі зустрічаються в 3-му та 4-му списках. За небезпідставним згойдом,

рукописи Персидського й Г. Шафонського було складено на базі спільного протографа. Характеризуючи тематику самостійної частини Чернігівського літопису із збірника Г. Шафонського, О. Апанович виокремила зацікавлення літописця гетьманськими виборами та питаннями адміністративно-політичного управління України, що свідчить про його автономістичні переконання. Значну увагу надав він також воєнним подіям (похід у Польщу 1733–1735 рр., російсько-турецька війна 1735–1739 рр. тощо). У дослідженні О. Апанович дала характеристику маргіналіям тексту. Полемізуючи з Ю. Мициком, вона зауважила, що коли Іван Янушкевич і був автором, то тільки тієї частини літопису, яка присвячена 1703–1725 рр., оскільки «збірники з третім і четвертим списками-редакціями створювалися незалежно один від одного» [3, с. 116]. Крім того, у 1765 р., коли було написано останню частину літопису, І. Янушкевич був уже людиною похилого віку, а тому не міг обіймати офіційну посаду й користуватися документальними матеріалами.

Значне місце в монографії відведено збірникам, що містять пам'ятки козацького літописання. Аналізуючи жанрову природу цієї групи історико-літературних творів, О. Апанович пише, що в козацьких літописах «переважає зв'язний, послідовний тематико-хронологічний виклад історичних подій..., відчутна тенденція до синтетичної історичної праці. У них наявні також елементи історичної повісті» [3, с. 118]. Доречним виглядає і тлумачення еволюції значення прикметника «козацький», що належить до складу термінологічного словосполучення «козацькі літописи». У XVIII ст. він означав етнічну належність, у XIX – на початку XX – тематичний зміст творів, а в радянській історіографії в нього вкладали (за окремими винятками. – І. Д.) соціальний статус авторів.

Студії над «Літописом Самовидця» зводяться до характеристики ряду списків пам'ятки. Перш за все О. Апанович висловила сумнів стосовно твердження О. Левицького, котрий вважав список П. Іскрицького старшим за список Я. Козельського. Адже дати в першому з них оформлюються цифрами, а в другому – літерами. «Навряд чи переписувач, – логічно міркує дослідниця, – копіюючи книгу через двадцять років, переведив її на застарілий спосіб датування. У всіх подібних випадках ми спостерігаємо зворотне явище, тобто переведення буквенного датування на цифрове» [3, с. 129].

У рукописних фондах ДПБ Росії ім. М. Є. Салтикова-Щедріна О. Апанович виявила й уперше ввела в науковий обіг список «Літопису Самовидця», складений 1735 р. Іваном Ананієвичем, з якого пізніше зроблено копію на замовлення полтавського полкового оса-

вула Якова Козельського. У Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка вона розшукала збірник (№ 596805) із ще одним списком цієї пам'ятки. За філігранями дослідниця датує його серединою 60-х рр. XVIII ст.

О. Апанович висловила припущення, що автором вміщеного до збірника із ДПБ ім. М. Є. Салтикова-Щедріна «Летописца краткого» (Ф. IV, № 889) був Іван Ананієвич, котрий, імовірно, належав до козацької старшини. Вона стисло схарактеризувала жанрову природу, джерельну основу й тематику твору. На її думку, замітки про епідемію, пожежу і землетрус, від яких 1710, 1718 і 31.05.1738 р. постраждав Київ, можуть стати опосередкованою вказівкою про місце створення «Летописца краткого».

Особливо великої уваги в монографії надано вивченню історичних збірників із літописом Григорія Граб'янки. О. Апанович у загальних рисах говорить про зміст трьох частин твору, його джерела, а також подає біографічні відомості про автора. Цілком погоджуємось з її думкою, що Григорій Граб'янка написав «Дійствія презильной брани», усвідомлюючи «потребу висвітлення історії своєї вітчизни й поширення історичних знань, а також передачі їх наступним поколінням» [3, с. 140]. Надзвичайно цікавими видаються міркування про обумовленість структурної канви літопису чинною на початку XVIII ст. тенденцією до виникнення синтетичної наукової праці, прагненням з'ясувати причини історичних подій. Свідченням про данину тогочасній історіографічній традиції є наявність у тексті пам'ятки 4-х хронологічних та іменних таблиць. Такого роду реєстри давали можливість читачеві краще орієнтуватися в історичних подіях, легше запам'ятовувати інформацію.

Врешті-решт, О. Апанович робить, на наш погляд, занадто сміливий висновок, ніби, «користуючись сучасною термінологією, з деякими застереженнями працю Граб'янки можна назвати історичною монографією» [3, с. 140]. Дослідниця висвітлює суспільно-політичні погляди Г. Граб'янки, окремо зупиняється на його ставленні до Б. Хмельницького. На жаль, її оцінка соціальних симпатій автора виглядає як звичайна данина тодішній офіційній марксистській ідеології. Насправді, засудження Г. Граб'янкою «своєвільств» і «безчинств», скоєних голотою в червні 1663 р. після Ніжинської ради, свідчить не про несприйняття ним демократичних рис у козацькому внутрішньому устрої, а про засудження анархії. Будучи переконаним автономістом, гадацький полковник прекрасно усвідомлював ту шкоду, що її завдало для становлення української державності на Лівобережжі протистояння між козацькою старшиною і заможним міщанством, з одного боку, та запорожцями,

рядовим козацтвом і селянством, з іншого. Адже «на цьому антагонізмі дуже зручно грали різні демагоги, які серед загальних чвар випливали наверх і мали на меті свої честолюбні й егоїстичні плани» [8, с. 299], а також Кремль. Під час розшуків архівних матеріалів науковці не виявили документів, котрі б якоюсь мірою компрометували Г. Граб'янку як особу належну до старшинської адміністрації. Тому, на переконання О. Лазаревського, Г. Граб'янка «становив особистість доволі виняткову серед своїх товаришів по уряду, які, користуючись своїм впливом на полчан, наживали на цих урядах цілі багатства» [10, с. 263]. Перебуваючи на посадах і полкового судді, і полковника, він завжди відстоював інтереси людної Гадяцького полку.

Справедливо розглядаючи «Дії презильної брани» як синкретичну пам'ятку, О. Апанович показує, яким чином автор поєднував різноманітні літературно-стильові елементи. «Прагнути, – пише вона, – дати читачеві літературно оброблену історію, він белетризував свій виклад і за своєю системою розподілив фактичний фабульний матеріал і сюжетні колізії, а також художні деталі, драматизував події, літературно обробив промови історичних діячів. У нього наявні образність і метафоричність» [3, с. 145]. Дослідниця також зазначила всі віршові тексти, які автор вніс до композиції твору задля додаткового емоційного впливу на читача. Тому «Дії презильної брани» з позицій літературознавства можна кваліфікувати як типовий зразок історичної повісті.

О. Апанович остаточно розв'язала питання про редакції пам'ятки. Вона встановила існування старшої – просторої редакції та короткої, котра завершується викладом подій, що відбулися невдовзі після Переяславської ради 1654 р. Крім третьої частини літопису, укладач короткої редакції вилучив усі додатки, які в просторій редакції були розташовані безпосередньо за передмовою, а також не вказав ім'я автора твору. За канонічний текст короткої редакції умовно взято список зі збірника, що зберігається в Інституті рукопису НБУ НАНУ ім. В. І. Вернадського під шифром VIII 150 м/50. О. Апанович спробувала зіставити різноманітні списки обох редакцій, визначила, якими саме списками користувалися О. Рігельман і А. Шафонський. Загалом підсумки проведеного нею текстуального аналізу можна розглядати як перший крок до виконання настанови М. Грушевського, котрий на початку 1930-х рр. закликав колег до «найстараннішого» «вивчення рукописної традиції – численних списків і варіантів, і редакцій цього твору, що досі зовсім не вивчені» [7, с. 123].

У монографії викладено й археографічні відомості про списки «Короткого опису Малоро-

сії». Дослідивши більше двадцяти списків (15 із яких зі складу збірників), О. Апанович дійшла висновку, що існує одна редакція цього твору, але в 3-х варіантах. Перший із них опубліковано О. Левицьким у 1878 р., другий варіант – найповніший за обсягом, а 3-й «відрізняється від попередніх наявністю хронологічного продовження» [3, с. 189]. Авторка повідомляє про місце зберігання рукописів, шифри, обсяг, формат аркушів, оправу, датування, особливості почерку, маргіналії тощо. При цьому вона іноді вдається і до зауважень текстологічного характеру. У монографії припущено, що «Короткий опис Малоросії» створено на основі просторої редакції літопису Граб'янки.

Однак, ми вимушені вказати й на деякі огріхи, допущені в цьому параграфі. Так, твердження О. Апанович, ніби в її праці вперше розглядається список Григорія Покаса, на жаль, не відповідає дійсності. Адже ще 1952 р. О. Оглоблин присвятив спеціальну статтю тому списку «Короткого опису Малоросії», котрий належить до збірника Г. Покаса [13]. Проте цим упущенням аж ніяк не можна дорікати О. Апанович, оскільки в роки «залізної завіси» й панування жорсткої цензури більшість підрадянських дослідників або була повністю відірвана від інтелектуальних надбань української діаспори, або не мала змоги належним чином використовувати їх у своїх працях. По-друге, в історіографічному вступі, що стосується списку Олексія Дівовича, О. Апанович чомусь стверджує, нібито М. Горбань «приписав авторство “Короткого опису Малоросії” переписувачу Олексію Дівовичу» [3, с. 196]. Порівнявши список О. Дівовича з відомим патріотичним твором Семена Дівовича «Разговор Великої Росії с Малоросією», учень Д. Багалія вказав на ідейно-тематичну спорідненість обох творів. Звідси М. Горбань виснував, що художній діалог написано на підставі редакції «Короткого опису Малоросії», вміщеної до збірника О. Дівовича. При цьому харківський дослідник ніде не заявляє, буцім «Короткий опис Малоросії» належить перу О. Дівовича, а навпаки наголошує, що «автор цього пам'ятника невідомий нам. Хто був він, не знаємо ми» [6, с. 19].

Уміщена в додатках до монографії таблиця слугує своєрідним довідником про місце зберігання, шифри, обсяг і час складання розглянутих там історичних пам'яток.

Одна зі статей О. Апанович присвячена огляду рукописних книг XVI–XVIII ст. історичного змісту із зібрань ЦНБ АН УРСР ім. В. І. Вернадського. Розділивши тогочасну історичну писемність на літописну, зведені узагальнювальні праці та мемуаристику, науковець справедливо зауважує, що ці «головні жанри... майже ніколи не бувають в чистому вигляді. У кожному окре-

тому творі відбувається змішування жанрів. Уже в межах літературного літопису, під час відмирання літописання, зароджуються напрями, які згодом розвинулися у самостійні жанри – аналітично-синтетичні історичні праці, історичну повість, щоденник тощо» [1, с. 195]. Дослідниця дає стислу характеристику Густинського літопису редакції М. Лосицького, а також автографа Львівського літопису. Вона зазначає, що у фондах бібліотеки зберігаються три списки «Літопису Самовидця», один з яких (1734 р.) найповніший і найдавніший, 12 списків літопису Граб'янки і 1 – Величка. Говорячи про так звані «козацькі літописи», О. Апанович цілком слушно зауважує, що «зарахування цих цілком світських творів до літописів досить умовне. Це, радше, конгломерат різноманітних жанрів, який вміщує мемуари, художні оповідання, добірки документів, вірші, ідейно підпорядковані певній меті» [1, с. 199]. Друга група історичних творів представлена в ЦНБ АН УРСР списком третьої частини «Кройніки» Феодосія Софоновича, понад двадцятьма копіями «Синопису» або його частин, першою частиною «Летописного повествования о Малой России» О. Рігельмана й «Кратким описанием о козацком малороссийском народе и его военных делах» П. Симоновського. До речі, історичним поглядам останнього О. Апанович присвятила спеціальну статтю, яку 1972 р. через політичні мотиви за вказівкою компартійного керівництва було вилучено з п'ятого випуску збірника «Історіографічні дослідження в Українській РСР».

У статті «Летопись Грабянки и её список в Тихомировском собрании ГПНТБ СО АН СССР» [2], котра багато в чому дублює зміст одного з параграфів «Рукописной светской книги XVIII в. на Украине», важливим є виокремлення особливого виду просторої редакції «Дійствій презильной брани». У зв'язку з цим викликають підвищений інтерес характеристика композиції даного виду просторої редакції, а також спостереження над його відмінностями від видання літопису Граб'янки, яке 1854 р. здійснив І. Самчевський.

У статті «Ще одне джерело з історії України XVIII сторіччя», що супроводжувала публікацію самостійної частини Чернігівського літопису за Київським списком, О. Апанович в основному повторила власні положення з розглянутої вище

монографії. Вона наголосила, що літописця на-самперед цікавили «проблеми автономії України» [4, с. 215], якій загрожував російський абсолютизм.

Таким чином, незважаючи на несприятливі суспільно-політичні обставини років «застою», О. Апанович зробила вагомий внесок у розвиток вітчизняного літописознавства. Найбільша її заслуга полягає в тому, що вона досліджувала історико-літературні пам'ятки не ізольовано, а в контексті української книжної культури XVIII ст. «Адже, – як зазначає Л. Дубровіна, – з одного боку, рукописна книга – самостійне історичне джерело комплексного характеру, в якому всі його елементи (самостійні частини) тісно пов'язані і повинні вивчатися як самостійний об'єкт – джерело книжного типу. Але одночасно одні й ті ж джерела можуть бути і окремими об'єктами наукового дослідження інших наук» [9, с. 156–157]. Крім літописних пам'яток, котрі, як правило, становлять ядро рукописних збірників, у полі зору О. Апанович перебували також усі інші тематичні частини, зокрема компакти, що належали до складу цих своєрідних «мікробібліотек». На тому, що давні літературні й історичні твори мають досліджуватися «у складі зведень і у складі збірників», неодноразово наголошував академік Д. Лихачов, оскільки, на його думку, «така праця з вивчення постійного супроводу пам'ятки, її “конвою”, з вивчення складу збірників... обіцяє захопливі перспективи» [11, с. 49]. За допомогою опрацювання різноманітних маргіналій О. Апанович вдалося висвітлити не лише ставлення переписувачів і власників до тексту, а й показати середовище виникнення книг і сферу їхнього обігу. Значення студій Олени Михайлівни з українського літописання значно зростає завдяки наявності необхідних археографічних відомостей про рукописи. Ці відомості, як правило, передбачають такі елементи: назва, автор, шифр, час складання, мова, формат, кількість аркушів, філіграні, почерк, художнє оформлення. Завдання такого опису: забезпечити фахівця первинною інформацією про джерело. О. Апанович була першим українським науковцем, який активно використовував методи історико-кодиологічного підходу під час дослідження літописних творів XVII–XVIII ст.

1. Апанович Е. М. Историческая рукописная книга XVI–XVIII вв. в фондах Центральной научной библиотеки АН УССР // Книга в России до середины XIX века. – Л. : [Б. в.], 1978. – С. 195–204.
2. Апанович Е. М. Летопись Грабянки и её список в Тихомировском собрании ГПНТБ СО АН СССР // Сибирское собрание М. Н. Тихомирова и проблемы археографии. Сборник научных трудов. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1981. – С. 85–96.

3. Апанович Е. М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. Исторические сборники / Е. М. Апанович. – К. : Наук. думка, 1983. – 224 с.
4. Апанович О. М. Ще одне джерело з історії України XVIII сторіччя / О. М. Апанович // Україна. Наука і культура / ред. О. Сергієнко. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 85–126.
5. Бовгира А. М. Пам'ятки історичної думки Гетьманщини у складі рукописних збірників XVIII – початку XIX ст. Дис. канд. іст. наук. – К., 2004. – 287 с.

6. Горбань М. Нариси з української історіографії. Частина перша. Новий список літопису «Краткое описание Малороссии» / М. Горбань. – Х. : Рух, 1923. – 22 с.
7. Грушевський М. Про українську історіографію XVIII століття. Кілька роздумів / М. Грушевський // Український історик. – Нью-Йорк–Торонто, 1991–1992. – Т. 28–29. – С. 116–124.
8. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко. – Львів : Світ, 1991. – 573 с.
9. Дубровіна Л. Рукописна книга як історико-культурне джерело і проблеми її джерелознавчого вивчення / Л. Дубровіна // Історія українського середньовіччя : Козацька доба. – К. : Вид-во інституту історії України НАНУ, фундація ім. О. Ольжича, 1995. – Ч. I. – С. 156–157.
10. Лазаревский А. М. Очерки малороссийских фа милій. Грабянки / А. М. Лазаревский // Русский архив. – 1875. – Кн. II. – № 7. – С. 259–263.
11. Лихачев Д. С. Текстология / Д. С. Лихачев. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1962. – 608 с.
12. Мыцык Ю. А. Новое исследование украинского летописания XVII–XVIII веков / Ю. А. Мыцык // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории / Под ред. Н. П. Ковальского. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1984. – С. 98–104.
13. Оглоблин О. Григорій Покас та його «Описание о Малой России» (1751 р.) / О. Оглоблин // Науковий збірник. – Нью-Йорк : Вид-во УВАН, 1952. – С. 61–73.

I. Dzyra

OLENA APANOVYCH AS A RESEARCHER OF UKRAINIAN CHRONICLES

The article examines Olena Apanovych's contribution to the study of Ukrainian chronicles of the early modern period, her methodology, and major approaches to studying sources.

Keywords: Olena Apanovych, chronicles, handwritten books.

УДК 930:82-94(=112.2)«16/17»

Літвіненко Є. В.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У КОНТЕКСТІ «НАДЗВИЧАЙНИХ ІСТОРІЙ» НІМЕЦЬКОЇ ХРОНІКИ «ТЕАТР ЄВРОПИ»

У статті розглянуто інформаційний потенціал відомостей рубрики “Sonderbare Geschichte” німецької хроніки «Театр Європи» XVII – початку XVIII ст. як джерело до історії України ранньомодерної доби.

Ключові слова: «Театр Європи», хроніка, джерело, надзвичайні події, повідомлення.

Іншомовна література, присвячена історії України XVII–XVIII ст., представлена доволі широким спектром мандрівних нотаток, мемуарів, довідників, етнографічних та історичних розвідок, публіцистичних творів. У центрі уваги подібних джерел постає козацтво. Дещо осторонь перебували повідомлення, присвячені географічному розташуванню українських земель, традиціям і культурі етносу. Найширше на сторінках іноземних записів розглядалися події, пов'язані з військовими кампаніями та міжнародними конфліктами, дипломатичними місіями і взаємозв'язками між монаршими особами. Поєднання спільного розміщення в одному виданні повідомлень, що стосуються як історії України

в цілому, так і окремо її міст та населених пунктів, ми можемо віднайти у німецькому часописі XVII – початку XVIII ст. “Theatrum Europaeum”.

Німецька друкована хроніка, повна назва якої “Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten” видавалась у Франкфурті-на-Майні з 1633 по 1738 рр. Засновником, видавцем і співавтором перших томів часопису був відомий гравер і художник Маттеус Меріан. Ще за життя знаного майстра офортів у його видавництві було надруковано 90 праць з різних галузей науки: медицини, зоології, географії, алхімії, топографії, історії, літератури та ін. «Театр Європи» був найдорожчим і найбільшим виданням видавни-